

ผลการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน ในมหกรรมรวงเมือง เรืองยิ้ม

The Effects of Community Art Activities in Rong Mueang Rueang Yim Festival

อภิชาติ พลประเสริฐ¹
Apichart Pholpresert
สรिता เจือศรีกุล²
Sarita Juaseekoon

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษากระบวนการและผลของการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน ในมหกรรมรวงเมือง เรืองยิ้ม ซึ่งจัดโดยนิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กลุ่มตัวอย่าง คือนิสิตผู้จัดกิจกรรม จำนวน 25 คน และคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมศิลปะ จำนวน 35 คน เก็บข้อมูลโดยการสอบถามและสัมภาษณ์เกี่ยวกับกระบวนการจัดกิจกรรม และผลของกิจกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม บุคคล และสังคม ผลการวิจัยสรุปได้ว่า หลักการออกแบบกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน ประกอบด้วย 1) งานศิลปะที่สร้างขึ้นต้องสื่อถึงวิถีชีวิตหรืออัตลักษณ์ของชุมชน 2) กิจกรรมมีความสอดคล้องกับบริบทและข้อจำกัดของชุมชน 3) เป็นกิจกรรมที่ง่ายและสนุกเพื่อให้คนไม่มีพื้นฐานด้านศิลปะสามารถมีส่วนร่วมได้ และ 4) คำนึงถึงความสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนและเป้าหมายของหน่วยงานผู้รับผิดชอบ ผลการประเมินความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในกิจกรรม เห็นว่าศิลปะเพื่อชุมชนเป็นประโยชน์ต่อการปรับสภาพแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้น ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีในชุมชน ส่งผลให้เกิดความสุขและความภาคภูมิใจของคนในชุมชน สร้างจิตสำนึกในการรักษาความสะอาดเรียบร้อยในชุมชน ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของนิสิตผู้จัดกิจกรรม จึงควรส่งเสริมให้จัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและแพร่หลาย

คำสำคัญ: ชุมชนแออัด; การพัฒนาชุมชน; ศิลปะที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน; กิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน

Abstract

This evaluative research aimed to study the process and the effect of community art activities in Rong Mueang Rueang Yim Festival, which was conducted by the undergraduate students from the Division of Art Education, Chulalongkorn University. The sample groups consisted of 25 university students who were the activity staffs,

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²อาจารย์ประจำสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

and 35 participants. Data collection consisted of using questionnaires and interviewing about the process and the effects of the activity in environmental, personal and social level. The results showed that the principles of community art activity consisted of 1) the artwork and art activity must show community's lifestyle or identity 2) the activity should conform to community's context and limitation 3) the activity should be enjoyable and easy enough for non-art background community members to participate 4) the activity should comply with the requirement of the community. The survey results revealed that the participants were satisfied with the activities. They suggested that the community art activities could improve community's environment, positive relationship, happiness and confidence among members of community. In addition, the activity helped to enhance learning ability of the students who organize the project. Therefore, the community art activity should be conducted continuously and widely in other communities.

Keyword: Slum, Community Development, Community-based Art Education, Community Art Activity

1. บทนำ

ภายใต้แนวโน้มการปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเพื่อเข้าสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะการขยายตัวของชุมชนแออัดเพื่อรองรับการอยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในกรุงเทพมหานคร สภาพความเป็นอยู่ที่แออัดและการดูแลอย่างเหมาะสมทำให้เกิดปัญหาตามมามากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ ปัญหาเศรษฐกิจและหนี้สิน ตลอดจนทัศนคติของคนในสังคมที่มองว่าชุมชนแออัดเป็นแหล่งรวมปัญหาสังคมและอาชญากรรม คนในชุมชนแออัดมีแนวโน้มที่จะมีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพจากวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ไม่ถูกสุขลักษณะ การที่ต้องดิ้นรนทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพทำให้คนในชุมชนห่างเหินกัน อันจะนำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ส่งผลกระทบให้คนในชุมชนเกิดความเครียด ไม่มีความสุข ขาดความมั่นใจในตนเอง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลระดับสุขภาพของผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชน ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม (อศินรพีพัฒน์, 2525; สิริลักษณ์ แก้วคงยศ, 2532)

ในการแก้ปัญหาชุมชนแออัด นอกเหนือจากดูแลเรื่องทางกายภาพ เช่น การดูแลเกี่ยวกับสาธารณูปโภคพื้นฐานแล้ว สิ่งสำคัญคือการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม โดยพัฒนาคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง มีจิตสำนึก มีความรู้ มีความสุขและสุขภาพดี พัฒนาชุมชนและสังคมให้มีความสามัคคี พึ่งตนเองได้ ควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบปัจจัยพื้นฐานให้ดีและเพียงพอต่อความต้องการของชุมชน (กระทรวงมหาดไทย, 2557) การพัฒนาชุมชนแออัดให้เข้มแข็งจึงมิใช่เพียงการให้เงินสนับสนุน หรือการดูแลด้านสาธารณูปโภคเท่านั้น แต่ต้องให้ความสำคัญกับ คน สังคม และระบบอย่างเท่าเทียมกัน

ศิลปะกับสังคมเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน (Barbosa, 1992) ศิลปะเป็นผลผลิตจากค่านิยมของคนในสังคม แต่ในทางกลับกันศิลปะสามารถสื่อสารไปสู่ผู้ชม เพื่อกระตุ้นความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนสร้างความเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมได้ โดยเฉพาะกิจกรรมศิลปะที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน หรือ Community-Based Art Education ซึ่งให้ความสำคัญกับการใช้ศิลปะในการเชื่อมโยงบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยกัน นอกจากนี้จะเป็นการสร้างงานศิลปะที่สวยงามโดยได้แรงบันดาลใจจากเรื่องราวและวิถีชุมชนแล้ว ยังช่วยส่ง

เสริมให้คนในชุมชนตระหนักถึงอัตลักษณ์ชุมชน เกิดความภาคภูมิใจในชุมชน และปรารถนาจะเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้น (Guetzkow, 2002) ศิลปะจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนได้

โครงการพัฒนาพื้นที่สุขภาวะเด็กชุมชนเมือง หรือ ร่องเมือง เรืองยิ้ม ของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนแออัดในย่านถนนรองเมือง ผ่านการจัดกิจกรรมศิลปะรูปแบบต่างๆ ตามแนวคิด “ชุมชน 3 ดี: สื่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี” คือการสร้างสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับคนในชุมชน การสร้างพื้นที่ที่คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกัน และการสร้างภูมิปัญญา ตลอดจนความภาคภูมิใจในตนและชุมชน บนพื้นฐานความเชื่อว่า ศิลปะมีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนได้ (สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน, ม.ป.ป.)

รูปที่ 1 กิจกรรม “กำแพงหัวลำโพงเรืองยิ้ม”

นิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดโครงการร่องเมือง เรืองยิ้มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 ในโครงการร่องเมือง เรืองยิ้ม ตอน “กำแพงหัวลำโพงเรืองยิ้ม” ซึ่งเป็นการร่วมมือกันระหว่างคนในชุมชน องค์กรเครือข่าย และอาสาสมัคร ในการทำความสะอาดและวาดภาพระบายสีกำแพงหัวลำโพงฝั่งถนนรองเมือง เพื่อเปลี่ยนพื้นที่ทรุดโทรม สกปรก และอันตราย ให้มีความสดใสสวยงาม นำมาจกนั้นจึงต่อยอดเป็นงานมหกรรมร่องเมือง เรืองยิ้ม ตอน The Festival ในวันที่ 11 มกราคม

พ.ศ. 2558 และมหาวิทยาลัยศิลปากร เมือง เชียงใหม่ ตอน ปทุมวัน ปันยิ้ม ในวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2558 ในรูปแบบงานเทศกาล ซึ่งการจัดมหกรรมเมือง เชียงใหม่ ทั้ง 2 ครั้งต่างก็มีการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนในรูปแบบต่างๆ จากการสอบถามความคิดเห็นเบื้องต้นของคนในชุมชนพบว่า ศิลปะบนกำแพง และกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนช่วยสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่ชุมชน ทั้งในด้านสภาพแวดล้อม ความรู้สึก และพฤติกรรมของคนในชุมชนในทางบวก ผู้วิจัยจึงมองเห็นความสำคัญของการศึกษาผลของการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน และต้องการศึกษาเพิ่มเติมว่ากิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนนั้นส่งผลต่อชุมชนและคณะผู้จัดกิจกรรมอย่างไร

ในโอกาสที่นิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน ในงานมหกรรมเมือง เชียงใหม่ ตอน ชมถิ่นวิถีสุข ที่จัดขึ้นในวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2559 ผู้วิจัยจึงจัดทำงานวิจัยฉบับนี้โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาผลของการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนที่มีต่อคนในชุมชน และนิสิตผู้จัดกิจกรรม เพื่อถอดองค์ความรู้สำหรับเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ในบริบทที่แตกต่างต่อไปในอนาคต

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อถอดองค์ความรู้เรื่องการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน
2. เพื่อศึกษาผลของการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนในมหกรรมเมือง เชียงใหม่ ตอน ชมถิ่นวิถีสุข

3. ประโยชน์ของการวิจัย

1. ได้หลักการในการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน
2. ได้รูปแบบกระบวนการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนแออัด
3. แสดงคุณประโยชน์ของกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนในเชิงประจักษ์

4. ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาผลของกิจกรรมศิลปะชุมชน ในงานมหกรรมเมือง เชียงใหม่ ตอน ชมถิ่นวิถีสุข ซึ่งประกอบด้วย กิจกรรมกำแพงจำลอง กิจกรรมศิลปะไร้ขีดเคิล และกิจกรรมพื้นที่หน้า รวมถึงกิจกรรมกำแพงหัวลำโพง เชียงใหม่ที่กลุ่มตัวอย่างเคยเข้าร่วมกิจกรรมมาก่อนโดยมุ่งศึกษาในด้านกระบวนการจัดกิจกรรม และผลที่มีต่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งแบ่งเป็น นิสิตผู้จัดกิจกรรม และคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม โดยการรวบรวมข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ

5. วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์สรุปหลักการในการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน หัวข้อในการศึกษาประกอบด้วย ชุมชน การพัฒนาชุมชน ศิลปะศึกษาที่ใช้ชุมชน

เป็นฐาน และตัวอย่างโครงการที่ใช้กิจกรรมศิลปะในการพัฒนาชุมชน เช่น โครงการรณรงค์เรื่องยืม ตอน กำแพงหัวลำโพงเรื่องยืม โครงการค่ายศิลปะสร้างสรรค์สู่ชุมชนมูลนิธิ SCG เป็นต้น

ระยะที่ 2 เป็นการศึกษากระบวนการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนในมทรรมรณรงค์เรื่องยืม ตอน ชมถิ่นวิถีสุขเพื่อสรุปเป็นรูปแบบกระบวนการในการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนแออัด กลุ่มตัวอย่างคือ นิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษา ระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 4 ที่ร่วมจัดกิจกรรม จำนวน 25 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบบันทึกการสำรวจชุมชนของนิสิต แบบสังเกตกระบวนการทำงาน และบันทึกการประชุม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูลและการวิเคราะห์เนื้อหา

ระยะที่ 3 เป็นการศึกษาความคิดเห็นของนิสิตผู้จัดกิจกรรมและคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมศิลปะ ในงานมทรรมรณรงค์เรื่องยืม ตอน ชมถิ่นวิถีสุข ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้เข้าร่วมมทรรมรณรงค์เรื่องยืม ตอน ชมถิ่นวิถีสุข

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ นิสิตผู้จัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนในมทรรมรณรงค์เรื่องยืม ตอน ชมถิ่นวิถีสุข จำนวน 25 คน และคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมศิลปะ จำนวน 35 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถามความพึงพอใจและความคิดเห็นต่อการร่วมกิจกรรม ใช้สอบถามนิสิตผู้จัดกิจกรรมและคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมหลังกิจกรรมสิ้นสุดแบบสอบถามชุดนี้แยกออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ในรูปแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) ส่วนที่ 2 เป็นแบบประเมินความพึงพอใจที่มีต่อกิจกรรม ในรูปแบบมาตราส่วนการประมาณค่า (Rating Scale) ของ Likert (Likert's Scale) จำนวน 7 ข้อ โดยกำหนดค่าคำตอบออกเป็น 5 ระดับ (พึงพอใจมากที่สุด - พึงพอใจน้อยที่สุด) ส่วนที่ 3 เป็นแบบสอบถามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ในรูปแบบคำถามแบบปลายเปิด (Open-Ended Questionnaire) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา

6. ผลการวิจัย

การศึกษารูปแบบการพัฒนาศิลปะเพื่อชุมชนในมทรรมรณรงค์เรื่องยืม ตอน ชมถิ่น วิถีสุข สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. หลักการออกแบบกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และตัวอย่างโครงการที่ใช้กิจกรรมศิลปะในการพัฒนาชุมชน สามารถสรุปเป็นหลักการออกแบบกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนได้ 4 ประการ คือ 1) งานศิลปะที่สร้างขึ้นควรสื่อถึงวิถีชีวิตหรืออัตลักษณ์ของชุมชน โดยสื่อสารผ่านภาพหรือวัสดุที่ใช้ 2) การออกแบบงานศิลปะควรคำนึงถึงบริบทและข้อจำกัดของชุมชน เช่น กรณีของชุมชนแออัดที่มีพื้นที่คับแคบ 3) กิจกรรมที่ออกแบบขึ้นควรจะสนุกและไม่ยากเกินไป เพื่อให้คนในชุมชนที่ไม่มีพื้นฐานด้านศิลปะสามารถมีส่วนร่วมได้ และ 4) คำนึงถึงความสอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนและเป้าหมายของหน่วยงานผู้รับผิดชอบ ใน

กรณีของงานนมกรรมรอมเมือง เรืองยิ้ม ตอน ชมถิ่นวิถีสุข คือ งานศิลปะที่เข้าใจง่าย มีสีสันสดใส ช่วยสร้างความสวยงามให้แก่พื้นที่ ตามความต้องการของคนในชุมชน และสอดคล้องกับแนวคิด “ชุมชน 3 ดี: ลือดี พื้นที่ดี ภูมิดี” ของมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก

2. กระบวนการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน

จากการศึกษากระบวนการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนในนมกรรมรอมเมือง เรืองยิ้ม ตอน ชมถิ่นวิถีสุข สามารถสรุปกระบวนการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนได้ 6 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ศิลปะศึกษาที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน และตัวอย่างโครงการที่ใช้กิจกรรมศิลปะในการพัฒนาชุมชน เพื่อสรุปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนากิจกรรม 2) การประชุมร่วมกับหน่วยงานผู้รับผิดชอบและภาคีเครือข่าย เพื่อรับทราบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของโครงการ ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ปฏิบัติงาน 3) การลงพื้นที่เพื่อสำรวจความต้องการของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การรับฟังกระบวนการลงชุมชนจากเจ้าหน้าที่ เพื่อเรียนรู้บริบทชุมชน ตลอดจนข้อควรระวังต่างๆ เช่น ไม่ส่งเสียงดังรบกวน ไม่แสดงท่าทีรังเกียจบุคคลหรือสถานที่ในชุมชน ไม่แยกตัวออกไปตามลำพัง จากนั้นจึงทำการเดินสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์คนในชุมชน เพื่อเรียนรู้สภาพ ปัญหา และความต้องการของชุมชน ตลอดจนทัศนคติที่มีต่องานศิลปะชุมชนในกิจกรรมที่ผ่านมา โดยคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ เช่น การมีศิลปะตกแต่งชุมชนทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้นหรือไม่อย่างไร ถ้าจะมีการสร้างงานศิลปะในชุมชน ท่านคิดว่างานประเภทใดเหมาะสมกับชุมชนของท่าน ถ้าเป็นงานภาพวาด ท่านอยากได้งานในลักษณะใด เป็นต้น 4) การออกแบบกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน โดยนำวัตถุประสงค์ของโครงการมาวิเคราะห์ร่วมกับความต้องการของชุมชน 5) การดำเนินการจัดกิจกรรมศิลปะตามที่ได้วางแผนไว้ และ 6) การประเมินผลการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนเพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนากิจกรรมครั้งต่อไป

รูปที่ 2 นิติลงพื้นที่สำรวจชุมชน

3. การออกแบบและจัดกิจกรรม

หลังจากนิสิตวิเคราะห์จากการประชุมร่วมกับหน่วยงานผู้รับผิดชอบและการลงพื้นที่สำรวจชุมชน นิสิตได้ออกแบบและดำเนินการจัดกิจกรรมศิลปะจำนวน 3 กิจกรรม ได้แก่

กิจกรรมกำแพงจำลอง

กิจกรรมกำแพงจำลอง เป็นการวาดภาพที่สื่อถึงบรรยากาศของชุมชนลงบนแผ่นไม้ัดขนาดใหญ่ ก่อนจะตัดออกเป็นส่วนๆ ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมกันระบายสีตามจินตนาการ จากนั้นจึงนำมาประกอบกันเป็น ภาพใหญ่และนำไปติดตั้งในชุมชนเพื่อส่งเสริมทัศนียภาพชุมชนให้มีความสวยงามสดใสกำแพงจำลองแบ่งเป็น 2 ภาพ คือ ชุมชนสายรุ้ง และชุมชนใต้ทะเล โดยมีแนวคิดดังนี้

“แนวคิดของชุมชนสายรุ้ง คือ ชุมชนเล็กๆ ที่สดใสและมีชีวิตชีวา เราอยากให้คนในชุมชน รู้สึกว่านี่คือบ้านของเขา ที่ถึงจะคับแคบแต่ทุกคนก็อยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุข ในภาพเรา พยายามใส่สิ่งที่เราเห็นในชุมชน เช่น รถไฟ หรือราวตากผ้า ผสมกับจินตนาการเหนือจริง เพราะเราอยากดึงดูดให้คนเข้ามาดูใกล้ๆ และยิ้มได้”

นิสิตผู้ออกแบบภาพชุมชนสายรุ้ง

รูปที่ 3 ชุมชนสายรุ้ง

“แนวคิดของชุมชนใต้ทะเล มาจากการที่ได้ยินว่าคนในชุมชนเคยทำงานศิลปะรูปปลา เพราะชุมชนเขาอยู่บนคลองนางหงส์ เลยเปรียบเทียบเหมือนปลาที่ว่ายมาจาก ที่ต่างๆแล้ว มารวมกันที่นี้ เราเลยทำภาพชุมชนที่มีปลา แล้วก็สัตว์น้ำหลายๆอย่าง เหมือนชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลายแต่ก็อยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุข”

นิสิตผู้ออกแบบภาพชุมชนใต้ทะเล

รูปที่ 4 ชุมชนใต้ทะเล

กิจกรรมศิลปะไร้ขีด

กิจกรรมศิลปะไร้ขีด มีแนวคิดจากการที่คนชุมชนในละแวกถนนรองเมืองมีอาชีพเก็บขยะขาย จึงออกแบบกิจกรรมโดยนำขวดน้ำพลาสติกที่มีจำนวนมากในชุมชน มาตัดให้มีลักษณะเหมือนดอกไม้ ระบายสี ตกแต่งให้สวยงาม จากนั้นจึงนำมาสร้างเป็นงานประติมากรรมสำหรับติดตั้งในชุมชน ซึ่งดอกไม้หลากสี แสดงถึงความหลากหลายของคนในชุมชนที่มาอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ยังสื่อถึงการร่วมมือร่วมใจของคนในการสร้างสรรค์สิ่งที่สวยงามเพื่อชุมชนของตน

รูปที่ 5 กิจกรรมศิลปะไร้ขีด

กิจกรรมแผ่นดินหน้า

กิจกรรมแผ่นดินหน้า เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นตามข้อเสนอแนะของคนในชุมชนเพื่อสร้างบรรยากาศ สดุกสนาน โดยการวาดภาพหรือวาดลายต่างๆลงบนใบหน้า มือ ฯลฯ ของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ด้วยสีปลอด สารพิษที่ใช้สำหรับร่างกายโดยเฉพาะ

รูปที่ 6 กิจกรรมแผ่นดินหน้า

3. ผลการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน

ผลการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน จำแนกได้เป็น 2 ส่วน คือ ความพึงพอใจและความคิดเห็นของนิสิต ผู้จัดกิจกรรม และความพึงพอใจและความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมกิจกรรม การประเมินความพึงพอใจของนิสิต ผู้จัดกิจกรรม สรุปผลได้ว่า นิสิตมีความพึงพอใจในภาพรวมของการจัดกิจกรรมในระดับดีมาก (=4.08) โดยเฉพาะกิจกรรมศิลปะที่ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้น (=4.16) ในด้านความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ นิสิตแสดงความคิดเห็นว่า กระบวนการจัดกิจกรรมทำให้ตระหนักถึงความสำคัญของศิลปะที่มีต่อชุมชน โดยเฉพาะด้านการพัฒนาทัศนียภาพในชุมชนให้น่าอยู่ และการใช้กิจกรรมศิลปะในการส่งเสริมให้คนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกัน นิสิตได้เรียนรู้เกี่ยวกับความเป็นจริงในสังคม ได้เรียนรู้วิถีชีวิตและมุมมองของคนที่แตกต่างกันจากการพูดคุยและทำงานร่วมกัน นิสิตมีความประทับใจต่อคนในชุมชนที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ประทับใจในบรรยากาศความสุขของงานมหกรรมรอมเมือง เรื่องยิ้ม และดีใจที่มีโอกาสทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น ดังตัวอย่างความคิดเห็นต่อไปนี้

“เราได้เห็นเลยว่าศิลปะมันช่วยชุมชนยังไง เขาอยู่กับอย่างแออัด สกปรก การได้มีงานศิลปะ มีของสวยๆงามๆในชุมชนบ้าง ก็ช่วยเปลี่ยนบรรยากาศได้เยอะ”

“เราไม่เคยเข้ามาในชุมชนแออัดมาก่อน ตอนแรกก็กลัว แต่พอได้ทำงานร่วมกับชาวบ้าน ก็รู้สึกว่าเขาใจดี มุมมองเราเลยเปลี่ยนไป”

การประเมินผลความพึงพอใจของคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม สรุปผลได้ว่า คนในชุมชนมีความพึงพอใจในกิจกรรมภาพรวมในระดับดีมาก (\bar{X} = 4.75) โดยเฉพาะกิจกรรมกำแพงจำลอง (\bar{X} = 4.83) กิจกรรมมีความสนุกสนาน (\bar{X} = 4.71) ชื่นชอบผลงานที่ได้จากกิจกรรม (\bar{X} = 4.63) ในด้านความคิดเห็นและข้อเสนอแนะพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน นับตั้งแต่กิจกรรมกำแพงจำลองเรื่องยิ้ม ส่งผลให้ชุมชนโดยรวมรู้สึกดี สบายใจ น่ามอง มีชีวิตชีวา สภาพแวดล้อมของชุมชนดูสะอาดขึ้น เป็นจุดเด่นของชุมชนที่ทำให้บุคคลภายนอกให้ความสนใจชุมชนมากขึ้น คนในชุมชนได้รับความรู้จากเรื่องราวในภาพ และเกิดความรู้สึกผูกพัน เป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน กลุ่มตัวอย่างจึงมองว่าศิลปะมีอิทธิพลต่อจิตใจของคนในชุมชน ช่วยกล่อมเกล่าจิตใจทำให้คนในชุมชนรู้สึกสงบ ผ่อนคลาย อารมณ์ดี รู้สึกสดชื่นแจ่มใส สุขภาพจิตดีขึ้น สร้างความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองและชุมชนของตน กลุ่มตัวอย่างคิดว่ากิจกรรมศิลปะในครั้งนี้เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน ในแง่ของการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้พบปะสังสรรค์กัน ทำกิจกรรมร่วมกันในการพัฒนาชุมชนของตนสร้างความสามัคคีนอกจากนี้ยังได้รับความรู้เกี่ยวกับศิลปะและได้ทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์สนุกสนาน ได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ จึงอยากให้มีการจัดกิจกรรมแบบนี้อย่างสม่ำเสมอ และอยากให้มีการประชาสัมพันธ์ วงกว้างมากขึ้น ดังตัวอย่างความคิดเห็นต่อไปนี้

“ศิลปะทำให้ชุมชนเราสวยขึ้นเยอะ เมื่อก่อนนะ อย่างกำแพง(หัวลำโพง)นี่ สกปรกมาก ขยะเลอะเทอะไปหมด เดี่ยวนี้สวยเลย เห็นอะไรสวยๆงามๆมันก็มีความสุข บางทีก็มีคนมาถ่ายรูป นี่หลายบ้านเขาก็ช่วยกันเก็บขยะ อยากให้มันสวยไปนานๆ”

“มีงานศิลปะนี่ดีนะ พวกเด็กๆ อย่างลูกเราเขาก็มาช่วย เด็กเขาได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ พอเสร็จแล้วก็ภูมิใจ หรือผู้ใหญ่ก็มาช่วยงานกันคนละไม้คนละมือ เราก็ได้สนิทกัน ไม่อย่างนั้นแต่ละบ้านก็ต่างคนต่างอยู่ ไม่ได้คุยกันหรอก”

7. อภิปรายผล

จากการศึกษาผลของการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนในมหกรรมรองเมือง เรื่องยิ้ม ตอน ชมถิ่นวิถีสุข สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน

การจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน ในงานมหกรรมรองเมือง เรื่องยิ้ม ตอน ชมถิ่นวิถีสุขนั้น เมื่อประเมินจากการที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความพึงพอใจภาพรวมในระดับดีมาก เห็นว่ากิจกรรมมีประโยชน์และอยากให้จัดอย่างสม่ำเสมอ สามารถกล่าวได้ว่ากิจกรรมประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ซึ่งความสำเร็จนี้เป็นผลจากปัจจัย 2 ประการ ประการแรก คือ หลักการออกแบบกิจกรรมศิลปะชุมชนที่ให้ความสำคัญกับชุมชนควบคู่ไปกับเป้าหมายของหน่วยงานผู้รับผิดชอบ การแสดงอัตลักษณ์ชุมชนผ่านงานศิลปะ การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นให้ข้อเสนอแนะ ตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างงานศิลปะ ทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงการเป็นเจ้าของผลงานร่วมกัน ส่งผลให้เกิดความร่วมมือ ตลอดจนความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชนและผู้จัดกิจกรรม ดังที่ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2555) ชี้ว่า เป้าหมายหลัก

ของการพัฒนาชุมชนคือ “คน” การดำเนินงานจึงควรให้ความสำคัญกับคน มากกว่าหลักการ สถิติ หรือผลลัพธ์ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงจะมีประสิทธิภาพและยั่งยืน นอกจากนี้ การคำนึงถึงเป้าหมายของหน่วยงาน ผู้รับผิดชอบหลัก คือ แนวคิด “ชุมชน 3 ดี สีส่อดี พื้นที่ดี ภูมิดี” ทำให้กิจกรรมศิลปะมีความสอดคล้องกับภาพรวมของโครงการ ทั้งยังทำให้เกิดความร่วมมือและความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างหน่วยงานหลักกับหน่วยงานเครือข่าย การดำเนินงานจึงเป็นไปอย่างราบรื่น ประการที่สองคือ กระบวนการดำเนินงานอย่างมีลำดับขั้นตอน กระบวนการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนนั้นดำเนินตามแนวคิดของ สนธยา พลศรี (2550) ว่า กระบวนการพัฒนาชุมชนควรเริ่มจากการศึกษาชุมชน โดยการสำรวจพื้นที่ การสังเกต การสัมภาษณ์ นำข้อมูลที่ได้วิเคราะห์เป็นบริบทและปัญหาของชุมชนเพื่อวางแผนการพัฒนา ก่อนจะดำเนินงานและประเมินผลเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค การดำเนินงานเป็นลำดับขั้นช่วยให้ผู้จัดงานเข้าใจบริบทของชุมชน จึงสามารถออกแบบและจัดกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดกิจกรรมเพื่อชุมชนจึงเริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูล การประชุมกับหน่วยงานและเครือข่าย การลงพื้นที่ การสัมภาษณ์คนในชุมชน เพื่อสรุปเป็นแนวทางการออกแบบกิจกรรมที่สามารถตอบสนองได้ทั้งความต้องการของหน่วยงานผู้รับผิดชอบและคนในชุมชน ก่อนจะดำเนินงานและประเมินผลเพื่อสรุปเป็นข้อมูลในการจัดงานครั้งถัดไป

2. ผลการจัดกิจกรรมศิลปะที่มีต่อชุมชนและนิสิตผู้จัดกิจกรรม

กลุ่มคนที่ได้รับผลจากการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนในมหานครเมือง เรื่องยิ้ม ตอน ชมถิ่นวิถีสุข สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม และนิสิตผู้จัดกิจกรรม

จากความคิดเห็นของคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรม แสดงถึงบทบาทของศิลปะชุมชน 3 ประการ ประการแรกคือ กิจกรรมศิลปะชุมชนช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มารวมตัว มีกิจกรรมร่วมกัน ได้พูดคุย สร้างความสัมพันธ์อันดีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประการที่สอง คือ ศิลปะทำให้ชุมชนสวยงาม ดังตัวอย่างของภาพกำแพงหัวโพงเรื่องยิ้ม ที่เปลี่ยนกำแพงสกปรก ทูดโทรม ให้เป็นภาพจิตรกรรมที่สวยงาม ทำให้เกิดความสุข ความผ่อนคลาย ทั้งนี้เนื้อหาที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ชุมชน ตลอดจนการได้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างงานศิลปะ ช่วยส่งเสริมภาคภูมิใจต่อตนเองและชุมชน ทั้งยังช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกัน เป็นเจ้าของงานศิลปะร่วมกัน อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนในด้านความสะอาดจึงอาจกล่าวได้ว่างานศิลปะช่วยพัฒนาชุมชนทั้งในระดับบุคคลและสิ่งแวดล้อม ประการสุดท้ายคือ งานศิลปะ และกิจกรรมศิลปะชุมชนช่วยดึงดูดความสนใจของคนนอกชุมชนและนักท่องเที่ยวให้เข้ามาร่วมกิจกรรมในชุมชน ส่งผลให้ชุมชนมีภาพลักษณ์ที่ดีต่อบุคคลภายนอก สอดคล้องกับความคิดเห็นของ Guetzkow (2002) ที่กล่าวว่า กิจกรรมศิลปะชุมชนส่งผลทางบวกต่อชุมชนใน 3 ด้าน คือ ศิลปะช่วยส่งเสริมทุนทางสังคมและความเป็นหนึ่งเดียวกันของชุมชน ศิลปะเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชน ในด้านสุขภาพ จิตใจ ตลอดจนทักษะ และทุนทางวัฒนธรรม และศิลปะส่งผลเชิงบวกต่อภาพลักษณ์และเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาชุมชนแอดดด้วยศิลปะจึงเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งอย่างเป็นองค์รวม

ความคิดเห็นของนิสิตแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากกิจกรรมศิลปะชุมชนไม่ได้จำกัดเพียงผู้เข้าร่วมกิจกรรม แต่เป็นกระบวนการที่ช่วยส่งเสริมให้นิสิตเกิดการเรียนรู้อย่างลึกซึ้ง ไม่ว่าจะเป็นการสำรวจพื้นที่

การพูดคุยกับคนในชุมชน เพื่อวิเคราะห์เป็นโจทย์สำหรับออกแบบกิจกรรมศิลปะ ที่เหมาะสม ดำเนินการจัดกิจกรรมและประเมินผลด้วยตัวเองทำให้นิสิตได้เรียนรู้บทบาทของศิลปะที่มีต่อมนุษย์และชุมชนในเชิงปรัชญา และตระหนักว่าศิลปะไม่ได้มีคุณค่าเพียงแค่ด้านความงาม แต่ยังช่วยสร้างความเปลี่ยนแปลงในทางบวกให้แก่บุคคลและสังคม ดังที่ Marche (1998) ระบุว่า การจัดกิจกรรมศิลปะที่ใช้ชุมชนเป็นฐานที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สำรวจวัสดุในท้องถิ่น ได้เรียนรู้เกี่ยวกับผู้คน บริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงออกทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรมผ่านงานศิลปะเพื่อช่วยพัฒนาชุมชนนั้นๆให้ดีขึ้น จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ชุมชนและศิลปะอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ การใช้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ยังเปิดโอกาสให้นิสิตได้เรียนรู้มุมมองต่อชีวิตและสังคมในด้านที่ไม่เคยเห็นมาก่อน ได้เรียนรู้การทำงานกับคนหลากหลายประเภท และได้รับความสุขและความอึดเอมใจจากการใช้ความสามารถทางศิลปะของตนในการทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นและสังคม อันเป็นประสบการณ์ที่มีค่า เป็นประโยชน์ต่อการอยู่ในสังคมและการประกอบอาชีพของผู้เรียนในอนาคต (วิทยากร เชียงกูล, 2550)

ความสำเร็จของกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชน ในมหกรรม รongเมือง เรื่องยิ้ม ตอน ชมถิ่นวิถีสุข แสดงให้เห็นว่า ศิลปะกับสังคมเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับ ตามแนวคิดของ Barbosa (1992) และมีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ทั้งในด้านการพัฒนาบุคคล ชุมชน และสิ่งแวดล้อม จึงถือได้ว่าศิลปะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาชุมชน เป็นการกระตุ้นความรู้ สำนึกคิด และการกระทำที่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมได้ นอกจากนี้ ศิลปะชุมชนยังเป็นเรื่องการเรียนรู้ที่ดีสำหรับนิสิตนักศึกษา ในการเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และศิลปะ ความแตกต่างหลากหลายของผู้คน ตลอดจนการสร้างจิตสำนึกเพื่อสังคม ศิลปะเพื่อชุมชนจึงเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีคุณค่า และควรส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ในรูปแบบนี้สืบต่อไปในอนาคต

8. ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการนำกระบวนการและผลของการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนอื่นๆ ที่มีบริบทแตกต่างออกไป
2. ควรมีการวิจัยเพื่อศึกษาผลของการจัดกิจกรรมศิลปะเพื่อชุมชนที่มีต่อคนในชุมชน และการเรียนรู้ของผู้เรียนในระดับอุดมศึกษา ที่หลากหลายและกว้างขวางมากขึ้น

9. รายการอ้างอิง

- กระทรวงมหาดไทย. (2555). แผนยุทธศาสตร์ตามภารกิจเฉพาะด้านของกระทรวงมหาดไทย ๑๐ ปี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ppb.moi.go.th/midev01/upload/8.%202010%20year%20Strategy.pdf> [15 พฤษภาคม 2559]
- โกมาตกร จึงเสถียรทรัพย์. (2555). วิถีชุมชน เครื่องมือ 7 ขั้น ที่ทำให้งานชุมชนง่าย ได้ผล และสนุก. นนทบุรี : สุขศาลา.
- วิทยากร เชียงกูล. (2550). อธิบายศัพท์สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สายธาร.

- สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน. (ม.ป.ป). 14แรงบันดาลใจก่อการดีพื้นที่สร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: พีเอ็นเอส ครีเอชั่น.
- สนธยา พลศรี. (2550). เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- สิริลักษณ์ แก้วคงยศ. (2532). ชุมชนแออัด ตะกอนบางกอก. กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาสน์การพิมพ์.
- อคิน รพีพัฒน์. (2525). สลัม ปัญหาและแนวทางการแก้ไข. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Barbosa, T. B. (1992). The Role of Education in the Culture and Artistic Development of the Individual: Developing Artistic and Creative Skills. Paper presented at the UNESCO International Conference on Education. 43rd Session, Geneva, Switzerland, Sep. 14-19.
- Guetzkow, J. (2002). How the Arts Impact Communities: An Introduction to the Literature on Arts Impact Studies. [Online]. Available from: <https://www.princeton.edu/~artspol/workpap/WP20%20-%20Guetzkow.pdf> [2016, March 15]
- Marche, T. (1998). Looking outward, looking in: Community in art education. *Art Education*. 51(3): 6-13.